

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ КРАЇНИ

КАХОВСЬКА О. В.

кандидат економічних наук

Дніпропетровськ

Сьогодні економіка України досягла достатніх масштабів і нагромадила певні потенції до забезпечення динамічних змін, за яких опікування лише економічним зростанням без реалізації в достатній мірі соціальної функції призводить до втрати здатностей не тільки до стійкого розвитку, а й до простого відтворення. В Україні усвідомлення значимості соціальних витоків у суспільному розвитку почало формуватися із часу набуття нею незалежності. Проте до останнього часу не вдалося зменшити розрив між реальним станом та втіленням цивілізаційних норм соціального буття в повсякденне життя. Більше того, у країні набуває перманентного характеру посилення розриву між доходами населення діаметральних децильних груп. Було б великою помилкою покласти на плін подій і пасивно сприймати їх результати. Ідеться про принципово значиме для існування держави.

У порозумінні всіх соціальних деструкцій та конструюванні заходів щодо оновлення стратегії соціальної ходи на базі обґрунтованого економічного зростання треба виходити з якості наукового супроводу соціально-економічного розвитку. Наукове підґрунтя щодо регулювання соціальних аспектів розвитку в умовах економіки соціального спрямування закладено в працях К. Родбертус-Ягецова, В. Рошера, К. Маркса, І. Гелбрейта, Л. Ерхарда, В. Ойкена, В. Рьопке, А. Мюллера-Армака та ін. Треба підкреслити, що проблема переосмислення змісту і засобів державного регулювання соціально-економічного розвитку в контексті забезпечення соціальних вимог віднаходить відображення у наукових

працях багатьох вітчизняних вчених і, зокрема, О. Амоші, Д. Богині, В. Геєця, В. Гришкіна, Н. Деевої, М. Долішнього, С. Дорогунцова, Т. Заяць, М. Кизима, А. Колода, Е. Лібанової, І. Лукінова, В. Новікова, О. Новікової, В. Онікієнка, В. Пили, М. Чумаченка та ін. Втім, ними основна увага приділялася процесам відродження і підтримання економічного і соціального розвитку країни й кожного з її регіонів та оцінюванню результатів управління соціально-економічною динамікою території.

Проте складності та суперечності проходження в українському просторі процесів забезпечення соціально-економічного розвитку настільки динамічні, що ряд питань як теоретичного, так і методичного характеру потребує переосмислення й нового тлумачення. Перш за все, не набула форми методологічної конструкції характеристика «соціальності» сформована ще на початку ХХ ст. Виходячи з цієї надзвичайно значущої методологічної прогалини, слід формалізувати й оконтурити уявлення щодо «соціальності» та особливостей в ринковому просторі України, який продовжує набувати цивілізаційних рамок.

Метою статті є теоретичне обґрунтування змісту «соціальності» та оцінити наявні розриви в соціальній тканині суспільства як основи забезпечення динамічного сталого розвитку країни та її регіонів.

На кожному етапі суспільно-історичного розвитку формувалася і набував життєвості той чи інший підхід до тлумачення соціальності. В історії проходять два процеси, а саме – соціалізації та індивідуалізації. Природно, що перетворення, які проходили за цими векторами в економічних системах країн світової спільноти у ХХ ст., визначили і спрямованість еволюції теоретичної думки щодо «соціальності».

У колишньому СРСР досить тривалий період поняття «соціальне» розглядалося як синонім поняття суспільне. Взагалі категорію «соціальність» і похідні від нього пропонувалося сприймати як буржуазні поняття.

Кожна з країн, що приводить активну і конструктивну соціалізацію економіки, вирізняється складом і структурою компонентів, забезпечуючих соціальність, проводить соціальну політику за власною схемою і можливих у країні межах. Це зрозуміло, оскільки у країнах навіть з порівняно високим рівнем розвитку концентрується тільки властивий їм набір проблем, які можна і слід вирішити на базі соціальності.

Подібна ситуація вимагала для забезпечення соціального сходження країни врахування національних особливостей. Розгортання в країні полярно-векторних процесів затвердило фундаментом процесів теоретичного сходження у тлумаченні «соціального» на новому етапі творення української держави та й інших держав на пострадянському просторі саме викриття деструкцій домінування суспільства над особистістю, прима-ту рівності над свободою. Спрощене мислення легко відсторонило науковий пошук від фундаментального розуміння дійсності й схилило до обґрунтування справедливої соціальної організації соціуму. Цікаво, але розробку природи феномену соціального за роки незалежності можна розглядати як встановлення в принципі елементарно-незаперечних фактів.

Харківські вчені В. П. Андрущенко і Н. І. Горлач викладають сутність «соціального» через елементарно-незаперечні факти, яке за фрагментами деяких положень можна звести до таких його первинних якостей як «...життєдіяльність,.. свідоме перетворення дійсності,.. зв'язок з зовнішніми обставинами і з іншими людьми,.. діяльне спілкування людей,..історичний характер..» [1, с. 95, 96].

Представники Російської академії державної служби при Президенті Росії В. Іванов і В. Патрушев зводять зміст «соціального» до «...облаштування ..громадян, задоволення їх ...потреб не лише у сфері виробництва, але і в асоційованому розподілі матеріальних і духовних благ, в гідному образі життя, в розширенні і зміцненні зв'язків особистості з суспільством..» [2, с. 37].

За підходом фахівців МАУП специфіка соціального в найбільшій мірі відтворюється в його зв'язках «...з певними умовами і засобами розширеного відтворення людей» [3, с. 35].

Колектив учених Російської академії державної служби при Президенті Росії в рамках підручника узагальнили зміст «соціального» в предметі дисципліни «Соціальна політика» як «...взаємодію соціальних груп з приводу їх суспільного стану...» і визначили соціальність через призму «...створення у суспільстві сприятливого соціального клімату і соціальної згоди, умов, забезпечуючих задоволення основних життєвих потреб населення» [4, с. 73].

Відомий на сьогодні в Україні розробник теорії соціалізації економіки В. Гришкін стверджує, що основи соціальності слід розглядати «...як можливості гідного життя в соціумі...» [5, с. 30].

«Соціальність, – як вважає авторський колектив навчального посібника з соціальної філософії для вузів системи МВС, – внутрішньо-необхідний та нездоланий потяг, прагнення, що змушує людей вступати у відноси-

ни з іншими людьми з метою задоволення своїх потреб» [6, с. 176].

Презентацію наукових розробок феномену забезпечення людського співжиття можна було б розширити за рахунок включення додаткового матеріалу, якого достатньо. Але навряд чи це внесло б до поданого щось нове. Якщо бути об'єктивним, то наведені формули різняться незначним чином, між ними не віднайти принципових відмінностей.

Зрозуміло, що поява нових ідей і положень в розвиток категорії «соціальності» пов'язана з об'єктивними умовами, потребами та інтересами економічної практики. На фоні змін, що відбувалися в країні та і на всьому пострадянському просторі й передбачали включення соціальних факторів до джерел забезпечення економічного зростання, логічно мала б активізуватися наукова полеміка щодо чіткого визначення змісту «соціального» з метою недопущення чергового перетворення соціальної спрямованості в розвитку на гасло і тільки.

На наш погляд, найкоротшим чином ця категорія постає у формулі, за якою *соціальність* є не що інше, як об'єктивоване гетерогенне відношення, що виникає між людьми в процесі діяльного спілкування незалежно від волі і свідомості і спрямоване на зменшення або усунення неприйнятної асиметрії у їх доходах, безпосередньо, та задоволенні основних життєвих потреб, зокрема.

Побудова підвалин держави, яка могла би з достатніми на те підставами називатися соціальною, не є задачею вирішуваною в короткі терміни часу з врахуванням змін, які пройшли у потенціалі соціалізації. Природно, що в русі по цьому шляху можливі в початковій відтинки часу певні відступи від досягнутих стандартів життя прийнятні до суспільного погодження. Але аж ніяк не могло віднайти і не віднайде виправдання будь-яке різке падіння добробуту населення й звуження процесів соціалізаційного характеру. Нами було встановлено характер змін в економічній базі суспільства, починаючи з 1997 р. тобто часу конституційного проголошення України соціальною державою. Перш за все, за загальноприйнятими підходами найбільш інформативним щодо економічних можливостей країни в різнобічному спектрі питань вважається показник валового внутрішнього продукту (ВВП). За цим показником диференціюють країни світової спільноти за рівнем розвитку [7, с. 390].

Обсяги ВВП за станом на кінець 1997 р. не перевищували 41,7% від виробничих реалій 1990 р. До 2008 р. країна спромоглася наростити обсяги продукування ВВП до 74,2% від рівня 1990 р. Світова економічна криза 2008 – 2009 рр. і пов'язаний з нею спад виробництва в експортноорієнтованих галузях країни не могли не відтворитися на показниках відродження потенціалу продукування ВВП. Уже в 2009 р. обсяги виробництва ВВП порівняно з 2008 р. знизилися на 14,8%, а у 2010 р. порівняно з 2008 р. – на 11,2%, що вплинуло на загальну динаміку змін виробничих можливостей країни відносно 1990 р. [8, с. 50]. За станом на кінець 2010 р. валовий внутрішній продукт України складав 277 млрд дол. США за паритетом купівельної спроможності 2005 р. і був мен-

шим від його значення 1990 р. більше ніж у 1,5 раза [8, с. 540; 9, с. 554]. Досягнутий обсяг продукування ВВП був до певної міри співвимірним з його значенням у таких країнах як Греція, Португалія, Швейцарія, але у цих країнах чисельність населення у чотири – п'ять разів менша від України. Практично подібна динаміка характерна і для такого показника як ВВП у розрахунку на одну особу. Цю статистику рецесійного характеру можна було б продовжувати, але немає сенсу.

Якщо виходити із ситуації, що склалася у виробничому секторі економіки, то важко стверджувати про досягнення ним такого рівня виробництва, якого сьогодні чи то в найближчій перспективі достатньо для задоволення потреб населення у їх продукції. Обсяги роздрібного товарообороту в цілому характеризують рівень життя населення і пов'язані з прагненням людини до задоволення своїх потреб.

За станом на кінець 2009 р. середньостатистичне українське домогосподарство витратило на продовольчі товари 57,6%, на товари непродовольчої групи – 24,7% (у тому числі на тканини, одяг, взуття – 6,4%, на меблі, предмети культурно-побутового призначення – 2,6%), на культурно-побутові послуги – 15,9% (з них оплата квартир, комунальних послуг і утримання власних будинків – 8,0%), на сімейні нагромадження – 3,5% [11, с. 59]. Наведена динаміка структури витрат не є приводом до оптимізму, а інформує про назадний рух, не дивлячись на позитивну динаміку роздрібного товарообороту. Це підтверджується при порівнянні зі стандартом структури раціонального споживання, за якого витрати на продукти харчування не повинні перевищувати 30% сукупних доходів домогосподарства, витрати на непродовольчі товари – 47% (у тому числі на тканини, одяг, взуття – 20,0%, на меблі, предмети культурно-побутового призначення – 18,0%), витрати на всі послуги в цілому – 23% [12, с. 215]. Переорієнтація у структурі споживання на продукти харчування пов'язана зі зростанням цін на них впродовж 1997 – 2010 рр. у 5,8 раза [8, с. 72; 10, с. 75].

Можна впевнено стверджувати, що в силу призначення доходів задовольняти особисті потреби населення, вони власне і є тією базою, яка виступає джерелом формування нерівності. Щоби виключити заперечення щодо формування нерівності в доходах населення під впливом об'єктивного спаду виробництва, нами для детального дослідження було обрано часовий проміжок, характерний для національної економіки як період економічного зростання. Половина домогосподарств, наповнюючих нижню частину децильних груп, отримували впродовж 2001 – 2009 рр. не більше 31,1%. Біля 70% доходів розподілялося на користь п'яти верхніх децильних груп, які охоплювали до 45% домогосподарств. До того ж біля четверті загальної маси грошових доходів припадало на децильну групу з найвищими доходами. П'ять децильних груп нижнього ярусу у міських поселеннях отримували впродовж 2001-2009 рр. у середньому біля 29,5% грошових доходів, а ті, що знаходилися у сільській місцевості на 0,7 в.п. менше. У цілому у бідних прошарків населення доля доходів

була приблизно у три рази меншою ніж у більш забезпечених.

Проте існує ще один добробутно-диференційний зріз розшарування суспільства, який потребує врахування при дослідженні питання забезпечення соціальності у розвитку. Мова йде про супровід нерівності у доходах їх абсолютними значеннями з розрахунку на члена домогосподарства і в зв'язку з діючими мінімальними соціальними стандартами. За умови дії прожиткового мінімуму у 2009 р. на рівні 638,5 грн половина домогосподарств нижніх децильних груп мала можливість за доходами здійснювати грошові витрати з розрахунку на одного члена сім'ї на 7,6% менші від цього стандарту [13, с. 395]. Населення, яке складало перший дециль, споживало порівняно з високодоходним децилем у 4,4 раза менше м'яса і м'ясопродуктів, у 3,4 раза менше молока і молочних продуктів, у 2,5 раза менше риби і рибопродуктів, у 5,3 раза менше фруктів, ягід, горіхів, винограду [13, с. 422, 423]. Як стверджують деякі дослідники, з урахуванням приховування доходів від оподаткування розрив між високо- і малозабезпеченим населенням складає не менше ніж 20 – 25 разів, а значить, і розбіжність у відтворенні праце- і життєдіяльності набагато більша [4, с. 151].

ВИСНОВКИ

Природно, що вирішити усі проблеми нерівностей, які мали місце на час проголошення незалежності Україною, вкрай важко. Тому питання максимізації середньодушових доходів домогосподарств по спектру нижніх їх децилів з досягненням прийнятної диференціації значною мірою визначається обґрунтованістю регуляторної політики держави. Досвід країн з розвиненими ринковими економіками та і порівняно достатня для висловлення власних позицій практика національного господарювання свідчить про те, що розбудова соціальної держави з соціальною зорієнтованістю за ринкових умов неможлива без державного втручання. Зміст останнього полягає в опосередкованому впливі держави на господарюючі одиниці в цілях спрямування їх дій у відносно єдиний «пучок» соціально-економічної результативності. Абсолютно некоректними щодо державного регулювання як всеохопної функції є ідентифікація його запровадження з відходом держави від виконання її природно визначеного соціального призначення. Вихід із ситуації, що склалася, вимагає надання регуляторним діям упереджуючого характеру щодо настання кризових явищ. На наш погляд, контури негараздів як економічних, так і соціальних окреслюються у загальній постановці цілі і відсутності зв'язку рестабілізаційних заходів з реальними джерелами генерації економічного зростання і соціального піднесення. Сьогодні, як ніколи раніше, у своїх потенціях сконструйовані управлінські впливи мають виходити з інтегральної спроможності відтворення соціальності, що вимагає принципово іншого співвідношення економічного і соціального у суспільному житті. Теорія, яка ж задіяна до формування регуляторних потенцій, виходить поки що з підпорядкування соціальних аспектів розвитку економічним і сус-

пільних – індивідуальним. Йдеться, таким чином, про спробу абстрагування від домінантності економічного в бюджетно-податковій політиці, зовнішньоекономічній діяльності та взагалі у суспільних перетвореннях. Стає очевидним факт того, що соціально-економічний механізм, який реалізується для вирішення проблеми нерівності, не може використовуватися в подальшому, оскільки неминуче послабить і без того нестійку соціальну стабільність. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко В. П.** Сучасна соціальна філософія: Курс лекцій / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – Вид. 2-е, випр. і доп. – К.: Видавництво «Генеза», 1996. – 368 с.
2. **Іванов В. Н.** Инновационные социальные технологии государственного и муниципального управления / В. Н. Иванов, В. И. Патрушев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2001. – 327 с.
3. **Пилипенко В. Е.** Экономическая социология: Учеб. пособие / В. Е. Пилипенко, Э. А. Гансова, В. С. Казаков и др.; Под ред. В. Е. Пилипенко. – К.: МАУП, 2002. – 296 с.
4. Социальная политика: Учебник / Под общ. ред. Н. А. Волгина. – М.: Изд.-во «Экзамен», 2003. – 736 с.
5. **Гришкін В. О.** Соціалізація економіки України: теорія, методологія, перспективи: монографія / В. О. Гришкін. – Д.: Пороги, 2005. – 498 с.
6. **Таран В. О.** Соціальна філософія: Навч. посіб. / В. О. Таран, В. М. Зотов, Н. О. Резанова. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 272 с.
7. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навч. посібник / Є. П. Качан, Т. Є. Царик, Д. В. Ткач та ін. За ред. Є. П. Качана. – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2005. – 704 с.
8. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Державна служба статистики України; За ред. О. Г. Осауленка. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. – 559 с.
9. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Держкомстат України; За ред. О. Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2008. – 571 с.
10. Статистичний щорічник України за 2000 рік / Держкомстат України; За ред. О. Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2001. – 598 с.
11. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2009 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): Стат. зб. Ч. I / Держ. ком. статистики України; Відп. за випуск І. І. Осипова. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 434 с.
12. **Удотова Л. Ф.** Соціальна статистика: Підручник / Л. Ф. Удотова. – К.: КНЕУ, 2002. – 376 с.
13. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Державний комітет статистики України; За ред. О. Г. Осауленка. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 566 с.